

ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДУ УРЯДІВ М. ТЕТЧЕР (1979-1990) ДО ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА У ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

З травня 1979 до листопада 1990 року влада у Великій Британії перебувала в руках консервативної партії на чолі з Маргарет Тетчер. У даний період головними проблемами в економічній сфері інтеграції Великої Британії до ЄЕС були бюджетне питання та створення європейської валютної системи.

Ключові слова: консервативна партія, Європейська валютна система, Єдиний європейський акт, фунт стерлінгів, бюджет ЄЕС, механізм обмінних курсів, національний суверенітет, екю, спільний ринок, політика низької інфляції.

С мая 1979 по ноябрь 1990 года власть в Великобритании находилась в руках консервативной партии во главе с Маргарет Тэтчер. В данный период главными проблемами в экономической сфере интеграции Великобритании в ЕЭС были бюджетный вопрос и создание европейской валютной системы.

Ключевые слова: консервативная партия, Европейская валютная система, Единый европейский акт, фунт стерлингов, бюджет ЕЭС, механизм обменных курсов, национальный суверенитет, эку, общий рынок, политика низкой инфляции.

From May 1979 till November 1990 in the UK the authority was in the hands of the Conservative Party led by Margaret Thatcher. At this period the main problems of Britain's economic integration to EU were the issues of common budget and European Monetary System.

Key words: Conservative Party, the European Monetary System, Single European Act, pound, EEC budget, exchange-rate mechanism, national sovereignty, ECU, common market, low inflation policy.

Правління Маргарет Тетчер у Великій Британії відоме наполегливістю, стійкістю у відстоюванні національних інтересів. Особливо яскраво це виявилось у взаємовідносинах з Європейським Економічним Співтовариством у фінансово-економічній сфері. Досвід захисту власних інтересів Великою Британією може бути корисним для нашої країни в процесі розвитку незалежної зовнішньої політики, діяльності в рамках міжнародних організацій. Особливої актуальності тема набуває у світлі євроінтеграційної стратегії України.

Мета статті – розглянути основні проблемні питання взаємодії Великої Британії та ЄС у фінансово-економічній сфері, що виникали в період з 1979 до 1990 року, прослідкувати процес відстоювання власних економічних інтересів у рамках Співтовариства.

У травні 1979 року консервативна партія на чолі з Маргарет Тетчер перемогла на парламентських виборах. Улітку 1979 р. після виборів в Європарламент Велика Британія поводи́ла себе більш-менш надійно [5, с. 358]. Проте в той час, коли М. Тетчер стала прем'єр-міністром, країна була охоплена економічною кризою. У Великій Британії вже задовго до цього наростала необхідність

реформування економічної системи. А вступ до «Спільного ринку» яскраво показав і загострив дану проблему. В таких умовах внески до бюджету ЄЕС стали дійсно фінансовим тягарем, який поклало на країну членство. До того ж спеціальні перехідні домовленості щодо Британії замовчували реальні суми. Лише наприкінці 1970-х років до кінця з'ясувалися масштаби переплати Британії. Цифри вражали: чистий внесок Британії до брюссельського бюджету становив у середньому 60 мільйонів фунтів стерлінгів щороку між 1973 та 1976 роками; 369 мільйонів 1977 року, 822 мільйони 1978, і 947 мільйонів 1979 року [3, с. 96].

Прийшовши до влади, Тетчер наголосила, що без бюджетної реформи британська громадськість, вже й без того неоднозначно налаштована щодо європейської інтеграції, зовсім повстане проти ЄЕС. Партнери Британії були не налаштовані повертатися до бюджетного питання. Проте Тетчер мала природного союзника в особі Шмідта, країна якого також багато сплачувала до спільного бюджету ЄЕС.

На цей час припало *друге європейське головування* держави (з липня до грудня 1981 року), яке засвідчило подальше поглиблення британо-європейської «дисгармонії» в підходах до вирішення спільних

європейських проблем. Британія закріпила за собою статус «незручного партнера» і ненадійного члена ЄЕС. Така ситуація була зумовлена, перш за все, економічними причинами і, зокрема бюджетним питанням [7, с. 63].

Проблема британського внеску до бюджету ЄЕС обговорювалась на *Дублінському самміті*, але останній перетворився на відкриту конфронтацію і нічого вирішити не вдалося. На наступному самміті в Люксембурзі, у квітні 1980 року, вже були названі точні цифри на дворічний перехідний період. Різниця між тим, що Тетчер вимагала, і тим, що пропонували інші (близько 400 мільйонів єкю на рік), насправді була порівняно невеликою. Однак Тетчер відхилила всі пропозиції, неодноразово повторюючи: «Ні, це неможливо» [8]. У результаті англо-французьких контактів усе ж вдалося виробити компроміс. У травні 1980 року у Венеції країни «дев'ятки» домовилися про скорочення першочергового внеску Великої Британії в розмірі 1,1 млрд. ф. ст. до 400 млн. Угода 1980 року тільки тимчасово вирішила британське бюджетне питання. Після закінчення терміну чинності тимчасової угоди Тетчер відновила свої атаки.

Уперше можливим певне врегулювання стало на *Штутгартській самміті* в червні 1983 року:

- Францію та Німеччину представляли порівняно нові лідери – Франсуа Міттеран та Гельмут Коль;
- популярність Тетчер стрімко злетіла після війни за Фолклендські (Мальвінські) острови, британська громадськість була цілковито на її боці;
- ЄЕС потрапила у фінансову скруту – ССП вийшла з-під контролю. Тетчер не погоджувалася затверджувати збільшення бюджету, щоб покрити надмірні витрати ССП, доки питання британського внеску не буде вирішене раз і назавжди.

Бюджетні дебати недалеко просунулися на Штутгартському самміті. Ситуація змінилася на краще, коли в січні 1984 року президентство перебрала на себе Франція, Міттеран прагнув швидше розв'язати бюджетне питання і зосередити увагу держав-членів на побудові спільного ринку та політичного союзу. На самміті у Фонтенбло було узгоджено рішення, що ґрунтувалося на знижці у формі фіксованого відсотка від чистого річного внеску Британії – 66 %, як пропонувала Тетчер.

Окрім бюджету, проблемним для Великої Британії було питання участі в Європейській валютній системі. 13 березня 1979 року вступила в дію угода про створення Європейської валютної системи (ЄВС). Держави-учасники пішли на безпрецедентний крок свідомої передачі в колективне управління значної частини свого національного суверенітету в сфері валютної політики [6, с. 74]. Очевидно, саме це стало головною причиною того, що Велика Британія, єдина з усіх країн членів ЄЕС, вирішила не приєднуватись до ЄВС.

З початку дії ЄВС британський уряд займав дуже незручну для партнерів позицію: британський фунт стерлінгів брав участь у формуванні єкю – розрахункової грошової одиниці ЄВС, але не брав участі в механізмі обмінних курсів. Не заперечуючи, але й не

приймаючи повної участі в ЄВС, британські консерватори розмито обіцяли з часом приєднатись до механізму спільного коливання валют. Європейська валютна система трималась завдяки гегемонії німецької марки і німецької політики низької інфляції й стійких обмінних курсів. Вхідження фунта до Європейської валютної системи означало б приєднання до політики низької інфляції, що об'єктивно було вигідно Британії, але жорстко прив'язувало б фунт до марки і побічно сприяло б укріпленню позиції останньої. Британський прем'єр Маргарет Тетчер уважала, що така прив'язка є утисненням фінансового суверенітету Великої Британії і була категорично проти. Частково позначався вплив британських фінансових кіл. Лондонський Сіті не проявляв зацікавленості до проекту валютного союзу в Європі. На той момент йому належало 30 % світового ринку конвертації валют, і лише 10 % цієї діяльності охоплювало валюти країн-членів ЄС [1, с. 294].

У листопаді 1981 року в Лондоні відбувся самміт Європейської Ради, де була обговорена пропозиція щодо нового Європейського Акту, який мав змінити діючу Римську угоду і поживити розвиток європейської інтеграції. На самміті, однак, не було досягнуто узгодження щодо доповіді Комісії [7, с. 65].

Визначною подією за період прем'єрства Маргарет Тетчер стало підписання *Єдиного європейського акту*, основною метою якого було створення єдиного внутрішнього ринку з вільним рухом людей, капіталів, товарів і послуг. Велика Британія підписалася під цим документом, оскільки практичні вигоди від створення єдиного внутрішнього ринку були очевидні. Британська промисловість розраховувала на значну частку прибутку від вільної торгівлі товарами. Сіті очікував отримати частину банківського бізнесу і бізнесу в сфері страхування інших країн у випадку відкритої конкуренції. Важливо відмітити, що ЄС містив пункт 102а, в якому говориться, що якщо для прогресу в економічному і валютному співробітництві будуть необхідні інституціональні зміни, то основоположні договори можуть бути виправлені. Таким чином, виключалася можливість повної неучасті чи блокування Британією рішень Співтовариства в сфері економічної інтеграції.

У квітні 1989 року Комітет на чолі з головою Єврокомісії Жаком Делором представив проект створення Економічного і Валютного Союзу (ЄВС). Перша реакція офіційних осіб Великої Британії була різко негативною. М. Тетчер уважала, що прерогатива валютного контролю має зберігатись за національною державою. Проте на зустрічі міністрів фінансів у травні 1989 року канцлер казначейства Найджел Лоусон повідомив своїм партнерам, що Британія візьме участь в обговоренні майбутнього європейських фінансів. Два ключові міністра в кабінеті Тетчер Найджел Лоусон і Джеффри Хау, міністр закордонних справ, уважали, що Британія має приєднатись до механізму обмінних курсів (МОК-1) з економічних міркувань. Проте вони по-різному ставились до єдиної Європи. Лоусон був прихильником національної держави й не підтримував проекту створення ЄВС, у той час як Хау був

прихильником подальшого розвитку європейської інтеграції. Тим не менше навесні 1989 року обидва міністри підготували спільний меморандум, в якому з прагматичної точки зору обґрунтовували необхідність приєднання Британії до МОК-1 і прийняття плану Делора [1, с. 295].

У червні 1989 р. на *самміті в Мадриді* Маргарет Тетчер дала згоду на початок роботи міжурядової конференції щодо створення Економічного і валютного союзу. Вона також визначила 5 умов, за яких можливе приєднання фунта стерлінгів до механізму обмінних курсів: зниження інфляції у Великій Британії, відміна обмінного контролю в ЄЕС, лібералізація руху капіталів і надання фінансових послуг, підписання угоди щодо конкурентної політики співтовариства. При цьому Тетчер заявила, що прийняття першої стадії плану Делора не означає автоматичного прийняття другої і третьої стадій, які приведуть до повного Валютного союзу.

У процесі обговорення створення валютного союзу Велика Британія запропонувала альтернативний план уведення єдиної валюти. Лоусон розвинув ідею відомого австрійського економіста Фрідріха Хаска про «конкуруючі валюти», протиставив її системі жорстких курсів, що пропонувалась в плані створення ЕВС. Згідно з цією ідеєю люди мали самі вирішувати, яку європейську валюту використовувати у своїх розрахунках. План, представлений Великою Британією, давав можливість зберегти національний контроль над валютною політикою і не передбачав у майбутньому введення єдиної валюти. Таким чином, британські офіційні особи намагались продемонструвати, що вони не просто вимушені приймати плани Європейського Співтовариства як невідворотне зло, а намагаються активно брати участь у розробці рішень і представляти свою точку зору з цих питань. Проте британський проект не враховував інтереси тих країн ЄС, які прагнули створення справжнього економічного і валютного союзу, і тому не знайшов широкої підтримки.

Опитування британських бізнесменів виявили неоднозначність думок з приводу європейської інтеграції. Частина з них погоджувалась із лінією прем'єр-міністра, і майже стільки ж уважало, що уряд має зайняти більш позитивну позицію стосовно даного питання. Більшість опитаних керівників 30-ти найбільших британських компаній висловились за повноправне членство Великої Британії в ЕВС. Багато хто хотів би бачити більшу участь британського уряду в обговоренні та прийнятті нових законів ЄЕС. За результатами опитування служби Геллопа, проведеного навесні 1989 р., майже 9/10 найвпливовіших підприємців Британії вважали, що завершення створення єдиного ринку має принести країні додатковий дохід. Серед бізнесменів існувала досить значна підтримка приєднання до механізму обмінних курсів. У той же час лише 48 % звичайних громадян уважали, що завершення створення єдиного ринку принесе Британії користь.

У другій половині 1989 р. в складі британського уряду відбулися серйозні зміни. В жовтні кабінет покинув Н. Лоусон. Серед причин своєї відставки він назвав, зокрема, розбіжності між ним і прем'єр-

міністром стосовно питання приєднання фунта до механізму обмінних курсів. Лоусон стверджував, що *«доля Британії лежить в Європі. Якщо фунт буде залишатися поза механізмом обмінних курсів, британський уряд гратиме незначну роль у формуванні європейської економічної й індустріальної політики»*. Новим міністром фінансів був призначений Джон Мейджор.

Проблема приєднання Британії до механізму обмінних курсів у ЕВС мала велике значення не лише для формування зовнішньої політики Великої Британії, але й для внутрішньополітичного життя країни. М. Тетчер розуміла, що лише вступ до ЕВС давав, можливо, єдиний шанс досягнути цілі – низької інфляції й низьких процентних ставок, що було особливо важливо напередодні загальних виборів. До кінця 80-х років рівень інфляції у Великій Британії був вищим, ніж в інших країнах Європейського Економічного Співтовариства [1, с. 297]. На *самміті в Дубліні* у квітні 1990 р. Маргарет Тетчер здивувала багатьох, заявивши, що Велика Британія приєднається до механізму обмінних курсів в ЕВС. Інфляційні показники в Британії продовжували зростати, що не сприяло збільшенню і без того досить низької популярності консерваторів. У цих умовах М. Тетчер доручила міністрам закордонних справ і фінансів Дугласу Хьорду і Джону Мейджору *«ускладнити уряду подальше відкладання вступу до ЕВС»*.

8 жовтня 1990 р. *фунт стерлінгів приєднався до механізму обмінних курсів*. Це був дуже відповідальний крок для британської економіки. МОК установлював допустимі відхилення курсу тієї чи іншої національної валюти від курсу еку чи іншої валюти, що входить до ЕВС у межах 2,25 %. Для фунта було зроблено виключення – межі коливань було збільшено до 6 %. Це дозволило Великій Британії мати велику свободу у встановленні обмінного курсу. Приєднання до МОК М. Тетчер розглядала як можливість для стримання руху до Економічного і валютного союзу, створення якого тягне за собою недопустиму, на її думку, втрату національного суверенітету. Дійсно, проект уведення єдиної валюти передбачав, що національна влада втрачає можливість регулювати процентні ставки і рівень інфляції.

Хоч варто сказати, що прем'єр досить скептично ставилася до продовження європейської інтеграції, але М. Тетчер усвідомлювала можливості, які відкривало для британської торгівлі продовження членства в ЄЕС. На погляд Тетчер, європейська інтеграція не повинна йти далі усунення перешкод на шляху торгівлі й інвестицій і координації економічної та зовнішньої політик винятково на міжурядових засадах [3, с. 95].

Активність британської дипломатії в напрямі більш тісної взаємодії країн ЄЕС в зовнішньополітичній сфері переслідувала одночасно кілька цілей: компенсувати відсутність у Лондона прагнення до прискорення процесу створення економічного і валютного союзу, відволікти увагу від небажання просуватися до цього союзу темпом, який намагалися задати Париж і Бонн [4, с. 84]. Велика Британія намагалася призупинити інтеграційні процеси у

валютно-економічній сфері, намагаючись виграти час для стабілізації свого економічного і фінансового положення. Крім того, ставши учасником заснованої в 1979 р. європейської валютної системи, вона вже через 2 роки вийшла з діючого в її рамках механізму регулювання обмінних курсів [2, с. 22].

Кінець 80-х характеризувався загостренням протиріч між «євроскептиками» та «євроцентристами» в британському суспільстві та втратою підтримки курсу М. Тетчер у європейському питанні. 28 листопада 1990 р. прем'єр змушена була подати у відставку. Не останню роль в цих драматичних подіях відіграв розкол в партії торі щодо так званого європейського питання.

Тож за Маргарет Тетчер відбувається формування політики Великої Британії за принципом: внутрішні політичні інтереси домінують над європейськими.

Уряду Тетчер удалося зберегти економічні пільги. Велика Британія добивається зменшення відрахувань до бюджету ЄЕС, зокрема на розвиток агропромислового комплексу країн ЄЕС. Жорсткість і непоступливість курсу М. Тетчер виявилася у відмові від участі в Європейській валютній системі та відстоюванні бюджетних поступок на самміті у Фонтенбло в 1984 р. Британський уряд погодився приєднатись до механізму обмінних курсів, але розглядав даний крок як можливість стримати рух до Економічного та Валютного Союзу. Важливою подією за період прем'єрства Маргарет Тетчер стало підписання Єдиного європейського акту, оскільки Велика Британія розраховувала на значні прибутки від вільної торгівлі товарами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бабынина Л. О., Громько А. А., Капитонова Н. К. и др. Великобритания. Эпоха реформ / РАН ; Институт Европы ; Алексей Анатольевич Громько (ред.). – М. : Весь Мир, 2007. – 533 с.
2. Борко Ю. Расширение и углубление европейской интеграции // МЭиМО. – 2004. – № 7. – С. 17–23.
3. Десмонд Дайнен. Дедалі міцніший союз. – К. : К.І.С., 2006. – 735 с.
4. Лебедев А. А. Очерки британской внешней политики (60-80-е годы). – М. : Международные отношения, 1988. – С. 20–87.
5. Стисла історія європейської інтеграції // Історичний календар 2000 року / упоряд. А. Денисенко, В. Туркевич. – К., 1999. – С. 357–360.
6. Шемятенков В. Г. Евро: две стороны одной монеты. – М. : ОАО «Издательство «Экономика», 1998. – 346 с.
7. Яковенко Л. Н. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. – К., 2003. – 227 с.
8. Foreign Policy of Great Britain. Speech by Margaret Thatcher Dec. 18th 1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.famousquotes.me.uk/speeches/Margaret_Thatcher/.

Рецензенти: Тригуб П. М., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили;
Колісниченко А. І., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

© Є. Г. Сінкевич, А. В. Балан, 2011

Стаття надійшла до редколегії 05.02.2011